

Píše Bára Činčurová

(E*forum, 25. 10. 2023)

Staročeský spor *Podkoní a žák* vznikl nejspíš na konci 14. století. To však pro **Martina Šorma** v jeho **monografii *Podkoní, žák a smrt*** není tak určující jako skutečnost, že se tato veršovaná skladba dochovala celkem ve třech textových svědectvích z let 1409–1498, a byla tedy nejspíš aktivně recipována napříč celým 15. stoletím. Šorm se táže, jaké funkce mohla báseň pro pozdně středověké recipienty plnit, a odpověď na svou otázku hledá prostřednictvím usouvztažnění *Podkoního a žáka* s dalšími staročeskými dialogickými skladbami, u kterých lze předpokládat, že byly potenciálně živě přítomny v povědomí dobových čtenářů a posluchačů.

Analyzované skladby Šorm pracovní nazývá básnickými vícehlasy. Zdůrazňuje tak, že předmětem jeho zájmu jsou mnohohlasí, v nichž sice není patrná jednoznačná hierarchie hlasů, ale zároveň s různou intenzitou upozorňují na implicitně přítomný svrchovaný hlas, který je nositelem smyslu symbiózy hlasů přítomných explicitně.

Z interpretačních pokusů některých svých předchůdců je Šorm přinejmenším na rozpacích a sám přesvědčivě představuje *Podkoního a žáka* jako skladbu tematizující v první řadě moc slova a jeho limity. Tato charakteristika sporu se pak jako červená nit vine celou knihou, a přestože jsou jednotlivé kapitoly monografie v podstatě drobnými samostatnými studii věnovanými vždy konkrétním skladbám, vyzývá dílo spíše k lineárnímu čtení, vedoucímu k postupnému interpretačnímu „odemykání“ nejen titulního *Podkoního a žáka*, ale skrze vzájemné srovnávání i ostatních analyzovaných veršovaných skladeb.

Již v kapitole věnované *Sváru vody s vínem* je zformulována většina tezí, které pak autor monografie v kapitolách následujících dále precizuje a ukazuje v jejich příznačné vícehlasosti. Cílem uvedeného veršovaného sporu podle něj není ani tak objektivní výčet vlastností obou svářících se tekutin jako spíše odhalení, „že voda ani víno při své obhajobě nedokážou vystoupit ze sebe“ (s. 54). To jej vede k pozastavení se nad otázkou autority připisované jednotlivým hlasům v básni – jak důvěryhodný může být opilý teolog snící o konfliktu dvou tekutin? – a k závěru, že také vypravěč je jen jedním z mnoha v básni zaznívajících hlasů, jenž snad navíc touží přimět neuspokojivým závěrem svého vyprávění čtenáře či posluchače k jeho opakované recepci. Pocítí-li recipient skutečně tuto potřebu, neměl by být zahanben, neboť i *Svár* sám připomíná prostřednictvím pasáže o neslavných pokusech vína interpretovat Písmo, že hermeneutika je náročnou disciplínou.

Také při recepci *Nové rady* je důležité pamatovat, že vypravěč je pouze jedním z vícera

hlasů, a snad dokonce hlasem záměrně komplikujícím porozumění textu: v prologu nabádá, aby se čtenář zaměřil především na obsahy jednotlivých promluv, a nikoliv na jejich původce. Šorm ovšem přesvědčivě dokládá, že toto doporučení zjevně neplatí. Je naopak poměrně zásadní, které zvíře na tomto zvířecím sněmu právě promlouvá. Skrze rozličná zvířata může báseň ztvárnit omezenost živých bytostí, jejich selektivnost, pomíjivost, a to včetně omezenosti člověka ve vztahu k přírodě. Ta mu sice může pomoci porozumět stvořenému světu, avšak ne vše, co se v ní děje, je určeno jen jemu. Zvířecí shromáždění odráží dočasné pozemské shromáždění, v němž má každý jednotlivý článek svůj specifický význam, který ale nemusí být vždy pochopitelný druhým.

Šorm trefně podotýká, že *Nová rada* příliš negraduje. Tato rozsáhlá skladba spíše vrství různé vzájemně se doplňující i vylučující perspektivy a nechává na recipientovi, aby s nimi naložil po svém. K problematice mnohoznačnosti slova pak přispívá rovněž závěrečná rada labutě, v níž je kritizována pomíjivá tělesnost, avšak současně je připomínáno, že labuť mohla dospět ke svým závěrům a vyjádřit je slovy právě díky své tělesné stránce. Jakým slovům bychom pak měli věnovat obzvláštní pozornost, ukazuje Šorm na radě beránkově. Beránek jakožto symbol Krista cituje v aktu pokory slova Kristova, tj. slova těla, jež vstalo z mrtvých a překonalo lidskou pomíjivost. Podobně jako Bůh sestoupil na zem a stal se člověkem, sestupuje také básník, jenž vládne slovy, aby zprostředkoval slova těch, kteří s nimi nakládat neumějí nebo nemohou, přestože nám mají co říct.

Nejen v případě staročeských sporů duše s tělem Šorm dokládá, že i potenciálně kontroverzní či extrémní promluvy jsou pro účely vícehlasých skladeb funkční, neboť pomáhají vykreslit rozmanitou síť perspektiv, jež jsou vlastní pomíjivým bytostem v tomto konfliktním světě. Cílem básnických vícehlasů není podle něj tuto konfliktní povahu světa vyřešit. Spíše v recipientech vyvolávají reflexi limitů světa i slova a zjevují, že slovo může být sice na jedné straně nástrojem marnění drahocenného času, ale na straně druhé též prostředkem k (včasnému) pokání.

U skladeb z doby husitských válek se Šorm musí vyrovnat s jejich výrazněji tematizovanou stranickostí, která by snad mohla narušit jeho hypotézu o nejednoznačném rozdělení autority v žánru sporu. V případě *Hádání Prahy s Kutnou Horou* si všímá, že i strana prezentovaná v konfliktu jako poražená je do jisté míry legitimní. Praha - vítězka sporu - je Kristem napomenuta z povýšenosti a přílišné spokojenosti se sebou samou, zatímco poražené Hoře je udělena příležitost činit pokání. Nad skladbou *Václav, Havel a Tábor* se pak Šorm zamýšlí nad účelem sporu, jehož vítěz je znám již v jeho průběhu a jenž vedle roviny argumentační vítězí navíc i na rovině emoční a mravní. Předmětem skladby je podle něj opět náročnost porozumění textům. Na obhajobě zaníceného života v pravdě před životem pohodlným a implicitně vlastně i na obhajobě poezie před unaveným publikem se ostatně shodují i soupeřící Václav a Tábor a společně oponují Havlovi, toužícímu před konfliktem utéci a mít klid. Skladba je výzvou k aktivnímu kritickému poznávání a rozhodování se v konfliktním a ze své podstaty omezeném světě.

V kapitole o *Rozmlouvání člověka se Smrtí* se navrací motiv problematického mluvčího jako strůjce básně, který Šorm představil již v souvislosti se *Svárem vody s vínem* a nazval jej příhodně toxickým zdrojem básnění, a to buď ve smyslu intoxikace alkoholem ve *Sváru* či *Podkoním a žákovi*, nebo ve smyslu určitého charakterového neduhu, „toxického“ způsobu chování. V *Rozmlouvání* hříšný hospodář vzdoruje Smrti, ale nevyužívá získaného času k modlitbě, přestože byl Smrtí opakovaně nabádán k pokání. *Hádání Milosrdenství se Spravedlností* pak podle Šorma objasňuje, že na konci časů nebude prostor dokonce ani na užitečné hádání o spáse, natož na marné tlachání.

V *Podkoním, žákovi a smrti* Šorm ukazuje, že staročeské básnické vícehlasy konzistentně tematizují marnost slov a činů směřujících jinam než ke ctnostnému rozhodování a včasným myšlenkám na spásu. Stejně jako žák, který je z dvojice podkoní a žák sice tím výřečnějším, avšak neužívá svých slov ke zbožnosti, volí si i vypravěč v této skladbě spíše Havlovu cestu nejmenšího odporu a uchyluje se do pomíjivého, dočasného bezpečí své pasivity.

Nedořešenost sporů odhaluje hranice literárního projevu a vyzývá recipienty, aby vykročili za ně a chopili se úkolu, který rozmlouvající postavy nedokázaly splnit: skrze recepci, a tedy vlastně realizaci díla, si zvnitřnili poznatek, že slova jsou závislá na materiálních podmínkách. Šorm tak ve zkoumaných skladbách nachází něco, co je pro člověka ve stvořeném světě poplatné zcela nadčasově, jako „*nová rada*“ je stále nové, aktuální. Mnohost hlasů ve středověkých sporech je mnohostí hlasů a perspektiv lidí v každodenní žité realitě. Šormovy úvahy vycházející z hlubokého porozumění českým vrcholně středověkým básnickým vícehlasům v knize přerůstají do obecnějších úvah o epistemologii a roli literatury, respektive slova v lidském společenství. Podobně jako při výběru textů pro svou analýzu zdůrazňoval kontinuitu v rámci „dlouhého“ 15. století, snaží se Šorm budovat mosty i v případě vztahu mezi vrcholným středověkem a současností. Své naději nalézat rovnováhu „mezi respektem k jinakosti“ zkoumaných artefaktů a snahou o jejich „adekvátní přeložení [...] do jazyka, který snad mohou sdílet s tím naším,“ (s. 10) dostává.

Martin Šorm: *Podkoní, žák a smrt. Rozpory a vícehlasy v české poezii 15. století*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta (Mnemosyne), 2023, 214 s.

www.ipsl.cz